

Становище

от доц. д-р Ценка Георгиева Такова,

Софийски университет Св. Климент Охридски, Факултет по славянски филологии, член на научното жури по обявения конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ в професионално направление 2.1. Филология (Българска литература), (ДВ, № 13 от 14.2.2025 г.), за нуждите на секция „Кирило-Методиевски извори“

с единствен кандидат – гл. ас. д-р Цветомира Стоянова Данова

В конкурса за доцент Цветомира Данова участва с научна продукция, включваща две монографии, шест студии (от тях пет в съавторство), шест статии в научни медиевистични издания. Изнасяла е доклади на редица национални и международни научни форуми, работила е по осем научни проекта. Публикациите ѝ се цитират многократно.

Научната проучвания на Данова са свързани със средновековната славянска книжовност, в частност с рецепцията на византийската литература и богословие сред балканските славяни, с текстологията, каталогизацията и издаването на средновековни славянски паметници, с преводаческите школи в Средновековна България, хомилетиката, лексиката и ортографията на старобългарските и среднобългарските паметници.

1. *Изследвания на Псалтира на Иван Александър*. В публикуваната монография „*Правописът на Псалтира на цар Йоан Александър (ръкопис № 2 от Научния архив на БАН)*“ (168 стр.) Цветомира Данова проучва правописните и езикови особености на Софийския тълковен псалтир (известен като Песнивеца) на цар Йоан Александър (1377 г..). Въз основа на определени критерии е анализиран правописът на този ценен среднобългарски паметник, включително и двата листа на кодекса, част от сбирката на П. И. Шчукин в Москва (ГИМ, Щук. 3). На обстоен анализ са подложени графемите и алографи, както и употребата на епентетично л, надредните знаци и правописът на гръцките заемки. Прави впечатление изцяло ексцерпираният и проучен материал, прецизните наблюдения върху среднобългарските правописни типове и предевтимиевските правописни образци от първата половина на 14 в. В резултат са идентифицирани четири правописни системи, които създават представа и за книжовните центрове по това време. Приложенията илюстрират употребата и дистрибуцията на избрани графемите и алографи в кодекса, както и правописа на личните и географските имена, представени в два списъка – старобългарско-гръцки и гръцко-старобългарски.

В използваната методология правят впечатление някои нови акценти при изследването на лексиката и езика на Песнивеца (публ. № 7 и 8, които са съвместно с М. Спасова). В първата студия са дадени част от резултатите от проучването на езика на превода на *Тълкуванията на Исихий* върху Псалми 1:1–76:21. Анализът на граматичните архаизми показва, че преводът произлиза от ранен архетип, вероятно преписан от кирилски антиграф, с черти от глаголическия си протопревод. Тълкуванията са преведени в края на IX в, а авторът вероятно е ученик на Методий. Във втората студия, която продължава изследването на езика в Псалми 1:1–76:21, е извършен лексикален анализ на 275 думи, които липсват в старобългарския ръкописен канон, и на 434, засвидетелствани там с до пет употреби. Съпоставката с текстове с установено авторство и текстове с анонимни преводи показва, че става дума за авторство на Константин Преславски или на Йоан Екзарх (публ. № 8).

2. Изследвания на Цветомира Данова, свързани с *рецепцията на хомилетичните произведения на Йоан Дамаскин, посветени на Богородица, в южнославянските календарни сборници*.

В монографията (542 стр.) (публ. 2) са представени четири славянски превода на хомилетични произведения на Йоан Дамаскин, посветени на Богородица. Тя включва обстойно комплексно изследване на преводите на Първо и Трето слово за Успение Богородично и на Словото за Рождество Богородично в южнославянските календарни сборници. Централно място е отделено на тяхната текстова традиция и преводачески особености, а също така и на лексикалната им характеристика и рецепцията на библейските цитати с доста информативни коментари към тях. Според авторката още в старобългарската епоха е преведено Третото слово за Успение Богородично, а преводите на Първото слово за Успение и Словото за Рождество Богородично (открити са два негови превода) възникват през XIV век. Второто слово за Успение Богородично на Йоан Дамаскин според Данова е основен източник за една анонимна старобългарска творба (публ. № 13). Идентифициран е гръцкият ѝ образец и са посочени допълнителни аргументи в полза на изказваното вече в науката становище, че старобългарското произведение вероятно е дело на Йоан Екзарх. Монографията съдържа двуезично критично издание на четири превода по 39 южнославянски преписа с успореден гръцки текст, с доста богат критически апарат, както и славянско-гръцки и гръцко-славянски словник на пълнозначните думи, които са изключително ценни за историческата лексикология и лексикография. Наборното издаване на такива извори изисква не само продължителна прецизна работа, но и филологическа компетентност при работа със

средновековни текстове. В по-късната си статия (публ. № 14) за два южнославянски превода на словата на Йоан Дамаскин в ръкописните сбирки на Румъния Данова достига до изводи, които уточняват текстовата история на двата славянски превода, свързани с дейността на Търновската книовна школа.

3. Преводни и оригинални произведения в южнославянските календарни сборници (X–XIV в.)

Цветомира Данова отдавна се занимава с подготовката на фундаменталния справочник *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica* от репертоара на балканските кирилски календарни сборници, подредени според подвижния църковен календар и съдържащи главно риторични произведения за неделните дни и първостепенните празници от Неделята на митаря и фарисея до Неделята на всички светии. Уточнени са изворите за справочника, терминологията, принципите на систематизация, привеждат се и конкретни примери, засягащи някои особености в текстовете (публ. № 6, съвместно с Кл. Иванова). В процеса на работата по справочника Данова въвежда неописани, неизвестни или слабо известни източници, достига до важни изводи по отношение на уточняване на данните. Описани са два ценни ръкописа - № 540 от последната четвърт на 14 в. от сбирката на П. Н. Тиханов от РНБ в Санкт Петербург, предимно староизведен своден триоден панегирик, и № 390 от Хилендарския манастир (публ. № 3 и 4 - съвместно с Кл. Иванова). Направени са също така корекции на тяхната датировка, състав и съдържание, включени са също и кодикологични сведения. Въведени са в научно обращение „Чудо с Христовото разпятие и евреина“, „Слово и поучение за страстите Христови“ - две неизвестни синаксарни четива от Хлуд. 138, староизведен триод от втората половина на XIII век (публ. № 5, съвместно с Кл. Иванова), а също и неизвестни преписи на старобългарски творби – Трета беседа от Учителното евангелие в ръкопис № 540 (публ. № 4 и 1). А в „Слово и поучение за страстите Христови“ е използвано според Данова Словото за Велика събота, приписвано на Епифаний Кипърски, и Слово 99-то от Паренесиса, който се свързва с името на Ефрем Сирий (публ. № 5). Впечатляващи са текстологичните наблюдения на Цветомира Данова и техните резултати. В южнославянските триодни панигирици, в частност в Словото за изсъхналата смоковница и Притчата за лозето от Йоан Дамаскин, Данова открива три славянски превода, една редакция и една контаминирана версия. Анализът е върху южнославянската ръкописна традиция, а за източнославянската е включен Успенският сборник (публ. № 11).

Две изследвания засягат рецепцията на Словото за Въздвижение на кръста от Андрей Критски (CPG 8179) в южнославянски календарни сборници с текстове според

неподвижния църковен календар и също така с различни текстови версии (публ. № 10 и 12). Данова е убедена, че Словото за Въздвижение на кръста от Андрей Критски, без начало в Милешевския панигирик (XIII в.), е част от староизводен превод, към който принадлежи и текстът от НБКМ 1039 (публ. № 10). Авторката изказва хипотезата, че е съществувал пълен староизводен превод на Словото на Андрей Критски, но поради механични липси в Милешевския панигирик е запазена втората му половина, а съкратена версия само с уводната му част е засвидетелствана в няколко староизводни сборника, сред които е и Станиславовият чети-миней (НБКМ 1039).

Накрая може да се изтъкне, че изследванията на Цв. Данова се характеризират с прецизност, добросъвестност, филологически и богословски познания, умение за работа с неизследван материал от първоизточниците, комплексен анализ на фактите, широко и компетентно използване на текстологичните методи, стремеж да се решават дискуссионните проблеми, висока научна стойност на публикациите ѝ. Предоставени са нови наблюдения в областта на езикознанието, литературознанието, текстологията, историята на превода и преводаческите центрове в Средновековна България, които допълват научна представа за рецепцията на византийското наследство на Балканите през Средновековието. Проучванията на Данова насочват вниманието към южнославянските календарни сборници, риторичната традиция, връзката с византийските модели, разнообразните средства при тяхната адаптация, обогатяват с нови текстове старобългарската литература, съдействат за усъвършенстване на едичионната практика на публикуване на средновековни текстове. Специално трябва да се подчертае работата на Цв. Данова върху фундаменталния справочник *Bibliotheca Homiletica Balcano-Slavica*, който ще улесни палеославистите в тяхната работа.

В заключение, отчитайки безспорната научна стойност и приносния характер на разработките на гл. ас. д-р Цветомира Стоянова Данова в областта на южнославянската литература и книжовност, напълно убедено гласувам за нейното избиране на длъжност *доцент* по научната специалност 2.1. Филология (Българска литература). Препоръчвам на уважаемото Научно жури и на Научния съвет на Института за исторически изследвания към Българската академия на науките също да гласуват положително.

24.6.2025.

доц. д-р Ценка Такова.....